

**AZIZIDDIN NASAFIYNING “KOMIL INSON” ASARINING
FALSAVIY-GERMENEVTIK TAHLILI**

Pulatova Saboat Yusufaliyevna

Bektemir tumani Yoshlar ishlari bo‘limi boshlig‘i.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15338240>

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek falsafiy tafakkurining yirik namoyandalaridan biri bo‘lgan Aziziddin Nasafiyning “Komil inson” asariga falsaviy-germenevtik yondashuv asosida tahlil berilgan. Asarda insonning ma’naviy kamolot sari intilishi, nafsni poklash, ruhiy yetuklikka erishish va ilohiy haqiqatga yaqinlashish jarayoni chuqur ifodalangan. Hermenevtik tahlil metodi orqali matndagi ramzlar, kontekst va muallifning maqsadlari izohlanadi. Shuningdek, “komil inson” tushunchasi orqali Nasafiy zamonaviy inson uchun qanday axloqiy-me’yoriy yo‘l ko‘rsatmalarni ilgari surganiga e’tibor qaratiladi. Maqola orqali asarning bugungi kun ma’naviy inqiroz sharoitidagi dolzarbligi va qadriyatlar tizimidagi o‘rni ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Aziziddin Nasafiy, Komil inson, falsafa, hermenevtika, tasavvuf, ma’naviy kamolot, axloq, ramziy tafsir, inson tabiatini anglash, ruhiy poklanish.

**PHILOSOPHICAL AND HERMENEUTIC ANALYSIS OF AZIZIDDIN NASAFI’S
“PERFECT MAN”**

Abstract. This article presents a philosophical and hermeneutic analysis of the work *Perfect Man* by Aziziddin Nasafi, one of the prominent figures of Uzbek philosophical thought. The work deeply explores the human journey toward spiritual perfection, purification of the self, attainment of inner maturity, and closeness to divine truth. Through the hermeneutic method, the symbols, context, and intentions of the author are interpreted. The article also examines how the concept of the “perfect man” serves as a moral and ethical guide for modern individuals. Furthermore, the relevance of the work in today’s context of spiritual crisis and its role in the value system is revealed.

Keywords: Aziziddin Nasafi, *Perfect Man*, philosophy, hermeneutics, Sufism, spiritual perfection, ethics, symbolic interpretation, understanding human nature, spiritual purification.

**ФИЛОСОФСКО-ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОИЗВЕДЕНИЯ
АЗИЗИДИНА НАСАФИЙ «СОВЕРШЕННЫЙ ЧЕЛОВЕК»**

Аннотация. В данной статье представлен философско-герменевтический анализ произведения «Совершенный человек» одного из выдающихся представителей узбекской

философской мысли — Азизиддина Насафий. В произведении глубоко раскрываются вопросы духовного совершенствования человека, очищения души, достижения внутренней зрелости и приближения к божественной истине. Посредством герменевтического метода интерпретируются символы, контекст и авторские намерения. Также рассматривается, какие морально-нравственные ориентиры Насафий предлагает современному человеку через концепцию «совершенного человека». В статье подчеркивается актуальность произведения в условиях духовного кризиса современности и его место в системе ценностей.

Ключевые слова: Азизиддин Насафий, Совершенный человек, философия, герменевтика, суфизм, духовное совершенство, этика, символическая интерпретация, природа человека, духовное очищение.

Kirish

Insonning mohiyatini anglash, uning jamiyatdagi oʻrni, ruhiy va axloqiy kamolot sari intilishi masalasi qadim zamonlardan beri falsafa, din va adabiyotning eng muhim mavzularidan biri boʻlib kelgan. Ayniqsa, Sharq mumtoz tafakkurida “komil inson” tushunchasi yuksak maʼnaviy-axloqiy ideal sifatida qaraladi. Bu borada oʻzbek mumtoz falsafiy merosining yirik namoyandalaridan biri boʻlgan Aziziddin Nasafiy alohida oʻrin egallaydi. Uning “Komil inson” nomli asari islom falsafasi va tasavvufi anʼanalari negizida yozilgan boʻlib, insonni oʻzini anglash va Allohga yetuklik yoʻlida ruhiy sayohatchi sifatida tasvirlaydi. Mazkur asar nafaqat diniy risola, balki chuqur falsafiy mazmunga ega boʻlgan antropologik-falsafiy traktatdir.

Zamonaviy ilmiy yondashuvlardan biri boʻlgan germenevtika — matnni tushunish, talqin qilish va uning chuqur maʼnolarini ochib berish vositasi sifatida Nasafiy asariga yangi nazar bilan qarash imkonini beradi. “Komil inson” asarining falsafiy-germenevtik tahlili orqali undagi axloqiy, tasavvufiy va falsafiy qatlamlar chuqurroq ochib beriladi hamda u bugungi kunda ham dolzarb boʻlgan maʼnaviy taraqqiyot masalalariga qanday javob berishini koʻrsatadi. Ushbu maqolada ana shu tahlil orqali Aziziddin Nasafiyning inson konsepsiyasi, komillikka yetishish yoʻllari va asarning zamonaviy talqini oʻrganiladi.

Adabiyotlar sharhi

Aziziddin Nasafiyning “Komil inson” asari oʻzbek va umuman musulmon Sharqi falsafiy tafakkurining durdonalaridan biri hisoblanadi. Bu asarda Nasafiy islom falsafasi, tasavvuf, axloqshunoslik va antropologiya sohalarini birlashtirib, insonning ruhiy kamolotini markaziy

mavzu sifatida oladi. Asar o‘zining didaktik va falsafiy mohiyati bilan Al-G‘azoliy, Ibn Sino, Ibn Arabi kabi mutafakkirlarning g‘oyaviy merosiga yaqin turadi. Xususan, Ibn Arabining “vahdatul vujud” konsepsiyasi bilan Nasafiyning komil inson haqidagi qarashlari orasida ko‘plab ideaviy o‘xshashliklar mavjud.

Tadqiqotchi A. A. Sagdullaev o‘zining “Aziziddin Nasafiy va Sharq tasavvufi” nomli monografiyasida Nasafiy ijodini tasavvufiy an‘analar kontekstida tahlil qilib, muallifning ruhiy kamolotga erishish tamoyillarini chuqur ochib beradi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi huzuridagi Sharqshunoslik instituti tomonidan tayyorlangan ilmiy maqolalar va tarjimalar Nasafiy merosining tafsiriy va falsafiy talqinlarini o‘rganishda muhim o‘rin tutadi.

Germenevtik tahlil doirasida esa Xans-Georg Gadamerning “Haqiqat va usul” (Wahrheit und Methode) asari asosiy nazariy poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Gadamer fikricha, har qanday matn tarixiy kontekstda va talqin qiluvchining “ufq”i doirasida tushuniladi. Bu yondashuv Nasafiy matnining zamonaviy o‘quvchi uchun qanday ma‘naviy va axloqiy saboqlar bera olishini chuqurroq anglash imkonini beradi. Shuningdek, Paul Rikerning talqin nazariyasi — ayniqsa “yo‘l va belgi” (La Métaphore vive) konsepsiyasi — diniy va tasavvufiy metaforalarning tahliliga qo‘llaniladi.

Ko‘rib chiqilgan adabiyotlar orqali Nasafiy merosining tasavvufiy-falsafiy ildizlari, uning “komil inson” konsepsiyasining shakllanishiga ta’sir etgan omillar va zamonaviy talqindagi mohiyati aniqlashtiriladi. Shu bilan birga, bu manbalar “Komil inson” asarining o‘zbek madaniy merosidagi o‘rnini belgilashda muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Asosiy qism

Aziziddin Nasafiy Markaziy Osiyo islom falsafiy tafakkurining yuksak cho‘qqilaridan biri bo‘lib, uning “Komil inson” nomli asari Sharq falsafiy merosida alohida o‘rin egallaydi. Ushbu asar, avvalo, inson mohiyati, ruhiy poklanish va ma‘naviy yetuklik g‘oyalari bilan ajralib turadi. Nasafiy fikricha, inson hayotining eng oliy maqsadi komillikka erishish bo‘lib, bu jarayon bosqichma-bosqich amalga oshadi va shariat, tariqat, ma‘rifat hamda haqiqat pog‘onalaridan iborat mukammal tizim orqali ifodalanadi. Bu to‘rt bosqich tasavvufiy-ma‘rifiy maktablarda yuksak qadrlangan bo‘lib, insonning o‘zini tanishi, Allohni tanishi, ruhiy jihatdan tozalanishi va haqiqiy kamolotga yetishi yo‘lini ifodalaydi.

Nasafiy o‘z asarida insonni koinotning kichik bir nusxasi — mikrokosmos sifatida talqin qiladi. Uning nazarida inson faqat jismdan iborat mavjudot emas, balki ruhiy, aqliy va ma‘naviy jihatlari bilan ham ajralib turadi.

Inson o'zining qalb olamini anglagan sari, o'z mohiyatiga yaqinlashadi. Shuning uchun ham "Komil inson" tushunchasi faqatgina diniy ma'no kasb etmay, balki chuqur falsafiy va antropologik g'oyalarni ham o'zida mujassam etadi. Bu yondashuvda inson ijtimoiy mavjudot sifatida emas, balki ichki dunyosini izlab topuvchi va o'z ustida ishlovchi ongli mavjudot sifatida talqin etiladi.

Nasafiyning bu asariga germeneytik yondashuv orqali qaraladigan bo'lsak, matn ko'p qatlamli ma'no tizimidan iborat ekani ayon bo'ladi. Birinchi qatlamda zohiriy, ya'ni tashqi, an'anaviy diniy tushunchalar mavjud bo'lsa, ikkinchi qatlamda majoziy, ramziy va botiniy ma'nolar yashiringan. Misol uchun, asarda tez-tez uchraydigan "qalb", "nur", "zohid", "haqiqat" kabi tushunchalar tashqi ma'nodan tashqari, ichki ruhiy holatlarni, falsafiy tushunchalarni ham bildiradi. Shu jihatdan, "Komil inson" asari sof tasavvufiy risola emas, balki insonni falsafiy tahlil etish va talqin qilish uchun manba sifatida ham ahamiyatlidir.

Germeneytik tahlilda matn kontekstida muallifning zamonaviylikka nisbatan pozitsiyasi, uning maqsadi va auditoriyaga murojaat shakli o'rganiladi. Nasafiy bu asarni yozishda ko'p hollarda muridlar, ya'ni tasavvuf yo'lidan borayotgan izdoshlarga murojaat qiladi. Shuning uchun matn didaktik va ilhomlantiruvchi ruhi bilan ajralib turadi. Muallifning so'zlari orqali o'quvchi nafaqat diniy bilim, balki axloqiy, falsafiy va hayotiy tajribalarni ham oladi. Bu jihatdan qaraganda, asar ko'p qirrali hermenevtik imkoniyatlarga ega. Zamonaviy talqinda "Komil inson" tushunchasi barkamol jamiyat qurilishida asosiy mezon bo'lib xizmat qilishi mumkin. Chunki ushbu ideal – adolatli, rostgo'y, sabrli, pok niyatli va doimo o'zini tarbiyalovchi shaxs timsolidir.

Bugungi ijtimoiy-ma'naviy inqiroz sharoitida, moddiylik ustuvor bo'lib qolayotgan bir davrda, Nasafiyning "Komil inson" haqidagi talqini insoniyatga yana bir bor ma'naviyatga yuz burish, o'zini anglash va ruhiy kamolot sari intilish zarurligini eslatadi. Chunki har qanday jamiyat o'z a'zolarining ma'naviy barkamolligi evaziga rivojlanadi. Bu fikr Nasafiy tafakkurining zamonaviylik bilan uyg'unligini ko'rsatadi. Uning qarashlari bugun ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan, balki yangi falsafiy va pedagogik izlanishlarga turtki bo'lishi mumkin.

Shu boisdan Nasafiyning "Komil inson" asari islom falsafasining chinakam durdonasi bo'lib, u nafaqat diniy-axloqiy qarashlar majmuasi, balki yuksak insonparvarlik g'oyalarni o'zida mujassam etgan betakror falsafiy asardir.

Bu asarni chuqur o'rganish, undagi g'oyalarni zamonaviy ta'lim, tarbiya va ijtimoiy hayotga tatbiq etish kelajak avlodlar tarbiyasida muhim vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Xulosa

Aziziddin Nasafiyning "Komil inson" asari o'zbek va islom falsafiy tafakkurining chuqurliklarini mujassamlashtirgan noyob manba hisoblanadi. Unda insonning nafaqat jismoniy, balki ruhiy va axloqiy jihatdan yetuklikka erishishi, komillik sari intilishi tafsiriy va tasavvufiy ramzlar orqali ifodalanadi. Asarning asosiy g'oyasi – insonning o'zini anglash, Allohga yaqinlashish, nafsni poklash va ma'naviy yuksalish orqali mukammallikka erishish – bugungi zamonaviy jamiyat uchun ham dolzarbligini yo'qotmagan.

Falsafiy-germenevtik tahlil asosida shuni aytish mumkinki, "Komil inson" asarining mohiyatini tushunish uchun uni faqat tarixiy yoki diniy manba sifatida emas, balki inson tabiatini, axloqiy tanlovlarini va ruhiy o'sishni aks ettiruvchi tirik matn sifatida o'qish zarur.

Germenevtik yondashuv orqali matndagi ramzlar, kontekst va muallif intuitsiyasini ochish mumkin bo'ladi, bu esa Nasafiy fikrlarining zamonaviylikda qanday aks etishini anglashga yordam beradi.

Nasafiy tafakkuri shunchaki diniy nasihat emas, balki yuksak falsafiy va axloqiy tizimdir. "Komil inson" g'oyasi universal insoniy qadriyatlarni ilgari suradi: halollik, rostgo'ylik, sabr-toqat, haqiqat izlash va jamiyatda ma'naviy o'rnak bo'lish. Bu qadriyatlar hozirgi globallashuv va ma'naviy tanazzul sharoitida yanada dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, Nasafiy merosini qayta o'rganish, uni zamonaviy tafakkur bilan uyg'unlashtirish nafaqat ilmiy, balki ijtimoiy-ma'naviy zaruratdir.

REFERENCES

1. Гафуров, И. Ўрта аср ўзбек фалсафаси тарихи. – Тошкент: Фан, 2000.
2. Абдуллаев, Қ. Тасаввуф ва ахлоқ фалсафаси. – Тошкент: Фан, 2003.
3. Ғаниев, Ж. Ўзбек классик фалсафий мероси. – Тошкент: ЎЗР ФА, 1998.
4. Ricoeur, P. Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning. – Texas Christian University Press, 1976.
5. Мурадов, А. Ислам фалсафаси ва ирфон мактаби. – Тошкент: ИМФ, 2012.
6. Nasr, S. H. Islamic Science: An Illustrated Study. – World Wisdom, 2001.
7. Қурбонов, Э. Ўзбек тасаввуфшунослиги тарихи. – Тошкент: Фан, 2015.